

EESTI KEELE RIIGIEKSAM

22. aprill 2019

Eksaminandi meelespea

1. Eesti keele riigieksam kestab 6 tundi ehk 360 minutit.
2. Eksami sooritamiseks **vali üks variant** neljast. Kirjandit kirjutades võid lähtuda ka mõnest teisest variandist kui lugemisülesannete lahendamisel.
3. Lugemisülesannete vastused ja kirjand vormista selleks ette nähtud eraldi lehtedele.
4. Lugemisülesannete vastuselehe päisesse kirjuta valitud **variandi number** ja **eksamitöö kood**, iga vastuse ette **ülesande number**. Ülesannete vastuste vahele jäta **üks tühi rida**, ülesannete lahendamise järjekord vali ise.
5. Kirjandilehe päisesse kirjuta valitud **variandi number** ja **eksamitöö kood**. Kirjandit kirjutades lähtu kirjutamisülesandest. Kirjandi **pealkiri** kirjuta selleks ette nähtud joonele.
6. Enne ülesannete lahendamist loe tähelepanelikult tööjuhendeid.
7. Eksamil võib kasutada õigekeelsussõnaraamatut, muud abivahendid ei ole lubatud.
8. **Eksamiülesannete vihikusse võib teha märkmeid** vabalt valitud vahenditega (nt marker, harilik pliiats, tindi- või pastapliiats).
9. Eksamitöö kirjuta sinise või musta tindi- või pastapliiatsiga. Kustutatavat tindipliiatsit ei tohi kasutada.
10. Kirjuta loetava käekirjaga, käekirja tõttu ebaselged kohad tõlgendatakse vigadena.
11. Paranduste tegemisel ei ole lubatud vastust üle kirjutada ega kasutada korrektuuripliiatsit või -linti.

VARIANT 1

I. LUGEMINE

Loe läbi katkend Andrus Kivirähki näidendist „Vaimude tund Koidula tänavas“ (Looming 3/2017) ning lahenda selle põhjal ülesanded. (40 punkti)

Vastused peavad olema sidusad ja normikirjakeelsed. Vastuste oodatav pikkus on 50–100 sõna. Tekstile viidates võib kasutada ridade ees olevaid numbreid. Ridadele viitamine ei ole kohustuslik.

1. Nimeta 3 põhjust, mille pärast Mati Unt Anton Hansen Tammsaaret kadestab. Kinnita iga põhjust tekstinäitega (kokku 3 näidet). (10 punkti)
2. Sõnasta teksti põhjal Mati Undi ja Anton Hansen Tammsaare loomuse 2 vastandlikku joont. Toeta vastust tsitaatidega (mõlema kirjaniku kummagi (iseloому)joone kohta 1 tsitaat, kokku 4 tsitaati). (15 punkti)
3. Missugune saatust võis Eesti Vabariigi aegseid kirjanikke ja nende loomingut tabada nõukogude ajal? Too välja 3 võimalust ja põhjenda oma vastust tekstinäidetega (iga võimaluse kohta 1 näide). (15 punkti)

II. KIRJUTAMINE

Kirjuta umbes 400-sõnaline kirjand, milles arutled, kas kirjaniku eluloo tundmine on tema teoste mõistmise seisukohalt vajalik. Too näiteid mineviku ja/või tänapäeva ühiskonnast ja/või kirjandusest ja/või filmikunstist. Pealkirjasta kirjand. (60 punkti)

Arutledes võid toetuda alustekstidele (tsitaat, lugemisosa tekstid).

TSITAAT

„Keskaja Euroopas oli kirjanik Jumala tööriist, vahendades oma loominguga taevaseid müsteeriume. Uusajal hakkas tekkima ettekujutus kirjanikust kui indiviidist, kes ka ise oma loomingu sünni ja tähenduste tekke juures mingit tähtsust omab. See kulmineerus romantismis, kirjaniku kui geeniuse kultuses. Sestpeale pole kirjaniku isiku tähtsust tema loomingu kõrvalt enam kaotada õnnestunud. [---]

Võiks aga küsida, kuivõrd kirjandustekst ja selle autor lugejate teadvuses ikkagi seostuvad. Kui kirjanik on inimesena halb või jöhker, kas see takistab teda loomast väärtuslikke tekste? Kas üle aegade kestev looming korvab looja ajalikud pahed?“ (Kadri Tüür „Kirjanik, aga ikkagi inimesen!“, Sirp, 16.01.2009)

LUGEMISOSA TEKSTID

Autorist

Foto: delfi.ee

Andrus Kivirähk (1970) on eesti kirjanik. Ta on lõpetanud Tartu Ülikooli ajakirjanduse erialal 1993. aastal.

Kuulsaks sai Andrus Kivirähk 1995. aastal Ivan Orava lugudega. Ta on üks viljakamaid eesti nüüdiskirjanikke. Kivirähk on kirjutanud lasteraamatuid, näidendeid, lühijutte, romaane, telesaadete ja animafilmide stsenaariume. Tema tuntumad romaanid on „Rehepapp“ (2000) ja „Mees, kes teadis ussisõnu“ (2007). Romaani „Rehepapp“ põhjal valmis 2017. aastal Rain Sarneti film „November“.

Andrus Kivirähk

Vaimude tund Koidula tänavas

Tammsaare majamuuseum Koidula tänavas. Tammsaare¹ istub külalistetoa nurgas. Avaneb söögituppa viiv uks ja sisse vaatab Unt².

UNT: Tere!

TAMMSAARE: Tere ... Ah sina.

5 UNT: Ma tulin mööda Koidula tänavat ja üks koleda näoga mees tuli vastu. Hüüdis juba kaugelt: „Tere, Mati!“ Keerasin siis ruttu sinu väravast sisse, ei tea, mis muidu hull oleks teinud. Suu oli juba ammul, tahtis kindlasti kirjandusest rääkida. Võib-olla oleks koguni oma luuletusi lugenud. Selline võib kallale tulla, kui sa ei kuula ja kaasa ei nooguta. Kisub aia küljest teiba lahti ja valab sellega lagipähe. Geeniused on väga metsikud. *(Istub ja mugistab naerda.)*

10 TAMMSAARE: See on ju vale. Ükski elus hing ei hüüa vaimule „Tere, Mati!“.

UNT: Noh ja mis siis, kui on. Kuidagi peab ju külla tulles juttu alustama, kas see oleks parem, kui ma oleks öelnud: „Tere õhtust, kuidas tervis? Ilus ilm täna, kuidas rukis kasvab?“ Lavale peab saabuma ikka efektselt. Mitte nii, et valgus tuleb peale ja alles tüki aja pärast saab publik aru, et see tume mütsakas seal nurgas polegi kartulikott, vaid kirjanik Tammsaare. *(Itsitab.)* Tule valguse kätte! Ega sa vampiir ole, et valguse käes ära sulad!

15 TAMMSAARE *(nihutab end tooliga valguse kätte)*: Oma maja, istun, kus tahan. Õpeta oma majamuuseumis.

UNT: Mul ei ole majamuuseumi. Uuema aja kirjanikele ei tehta majamuuseume, sest uuema aja kirjanikud elavad korteris, mitte eramajas.

20 TAMMSAARE: Mina elasin ka korteris, ega siis terve see maja minu oma olnud.

UNT: Nojah, aga siis, kui sulle siia muuseumi hakati tegema, siis aeti kõik teised välja. Püssiga mees tuli ja karjus: „Välja kõik, siia tuleb kirjanik Tammsaare majamuuseum! Kes vastu hakkab, selle lasen maha!“

TAMMSAARE: See on jälle vale.

¹ Kirjanik Anton Hansen Tammsaare (1878–1940).

² Kirjanik Mati Unt (1944–2005).

25 UNT: Arvad? Kust sa tead? Sina pole nõukogude ajal elanud. Sina sõimasid Täielist Eesti Wabariiki ja sõdisid Pätsiga, sa ei kujuta ettegi, mis pärast sinu surma juhtuma hakkas. Oleksid sa natuke aega veel vastu pidanud, siis sa oleksid alles näinud! Siis sa oleksid oma Täielist Eesti Wabariiki taga igatsema hakanud, kõiki neid Kõögertale ja Paraleppasid.

TAMMSAARE: Vaevalt küll.

30 UNT: Ei tea midagi, võib-olla oleksid koos Kõögertaliga Siberisse sõitnud, ühes vagunis, ja sõbraks saanud. Oleksite koos laulnud, et „kord tuleb valge laev, siis lõpeb piin ja vaev ...“. Või siis et „ma tahaksin kodus olla, kui Päts on president ...“. (*Itsitab.*) Aga noh, võib-olla poleks sind tõesti Siberisse saadetud, oleksid hoopis rahvakirjanikuks saanud. Oleksid kirjutanud ühe kolhoosikorda kiitva teose, näiteks „Tõe ja õiguse“ kuuenda osa, kuidas Indrekust saab sovhoosi esimees, aga Pearu poeg Karla Murakas kuulab salaja Ameerika Häält³ ja pannakse selle eest vangi. (*Itsitab.*) Aga tegelikult polekski ehk seda vaja olnud, see „Tõe ja õiguse“ neljas osa ajas kah asja ära, kodanlik Eesti ja rahajõmmid said nii et tolmas. Kommunistidele meeldis väga, et Tammsaare nägi läbi kodanliku vabariigi pankroti.

TAMMSAARE: See aeg oligi ebameeldiv. Kõik need tõusikud, kogu see alpus ja labasus ...

40 Varastati ja võltsiti veksleid, ahviti paruneid ja teeseldi eurooplast, aga tulemuseks oli tavaline kadakas⁴. Sina pole seda ise oma silmaga näinud, sinule on Pätsi ajast ainult ilusaid muinasjutte räägitud!

UNT: Nojah, aga sina jälle pole Brežnevi aega näinud. Brežnevi ajal tehti sulle majamuuseum. Sa olid seltsimees Brežnevi juures soosingus: tema kirjutas ju ka raamatu maaelust. „Uudismaa“. No see on just täpselt see, mida Andres tahtis. Et kuivendad aga soid ja pöörad jõed tagurpidi. Selge, et sa Brežnevilt majamuuseumi said, ikkagi mõttekaaslased. Külarealistid. (*Puksub naerda.*)

TAMMSAARE: Kade oled või?

UNT: Ei, mis kade! Mõttele, kui minu vana maja hakataks samamoodi tühjaks tegema! Mustamäel. Või kas või siinsamas Kadriorus. See oleks hirmsam kui küüditamine, hulk rahvast jääks peavarjuta. Aga muuseumiga ühes majas ju ka keegi elada ei tahaks, muuseumikülastajad trambiksid muudkui mööda treppe üles-alla. Koolidest toodaks klassitäite viisi lapsi, need loobiksid kompvekipabereid maha ja suudleksid trepikoja hämarates nurkades.

TAMMSAARE: Ja sellepärast siis, et sul oma muuseumi pole, käid muudkui minu juures istumas.

55 UNT: Aga miks mitte? Mind on Tammsaare alati huvitanud. (*Itsitab.*)

TAMMSAARE: Suur au küll.

UNT: Pealegi, mis sa siin ikka niisama üksi istud. Igav hakkab ju.

TAMMSAARE: Mina valvan. Unt! Ära tee kogu aeg teatrit. Istu natukene aega rahulikult ka, ära kogu aeg saherda ja sebi. Sul oleks nagu sipelgad püksis.

60 UNT: Mina ei oska istuda nagu kivikuju, minust pole Soans skulptuuri teinud. (*Proovib siiski liikumatult istuda, aga kargab kohe jälle püsti.*) Aga kuule, mida sa siis valvad?

TAMMSAARE: Lihtsalt ... Tead ju isegi. Selline tunne on, et peab kohal olema. Noh, nagu sinagi.

UNT: See on see klassikute needus.

65 TAMMSAARE: See on saatus. Ei ole enam võimalik ära minna.

³ USA riiklik, valitsuse ametlikult rahastatav välismaale saateprogramme edastav raadio, mis tegutseb aastast 1942. Aastatel 1951–2004 edastas Ameerika Hääli regulaarselt saateid ka eesti keeles.

⁴ Sakslane olla tahtev, saksik eestlane, kadakasaks.

UNT: No kui päris ära unustatakse, siis ehk võib?

TAMMSAARE: Midagi jääb ikka alles.

UNT: Vargamäe.

70 TAMMSAARE: Vargamäe ... Mõnikord ma mõtlengi, et istun siin nagu vana Andres oma elupäevade lõpul saunas ... Aga ära minna ei saa. Kuhu sa ikka oma kodust lähed, olgugi et sulle on jäänud ainult saun. Ja ega tahagi minna.

UNT: Ei no kus sa sellega! Kuidas saaks Tammsaare ära minna! Tammsaare jääb alati meiega.

TAMMSAARE: Ära hakka jälle lõõpima. Ega sa ise ka teistmoodi ole.

UNT: Minul pole majamuuseumi.

75 TAMMSAARE: Tühja sellest muuseumist. Vargamäe on see, mis loeb.

UNT: Minul polnud oma Vargamäed. Mustamäe oli, aga seal pole sauna. Seal polnud ka Krõõta ega Jussi, seal ei paisutatud vett ega loobitud kartulimaal kive. Seal ei maadeldud jumalaga. Mina ei viitsinud päris uut kosmost ja universumit looma hakata, tänapäeval ei viitsi keegi. Sina oled ju need juba valmis teinud, Vargamäe müürid pilvedeni üles ehitanud ja need deemonite ning
80 madonnade kujukesi täis ladunud. Need, kes pärast tulid, nikerdasid rohkem oma aiamaal. Valmistasid väikeseid aiapäkapikke ja hernehirmutisi, rajasid intiimseid Jaapani aedu ja maitsekaid kiviktaimlaid. Suurte katedraalide ehitamise aeg oli möödas.

TAMMSAARE: Kiviktaimla võib olla sama mis kosmos. Tegelikult on see kõik üks ja seesama Vargamäe, kõige kõrgemast männist kõige tillukesema mättal vingerdava ussikeseni. Ja
85 Vargamäe ei saa ialgi valmis, töö ei lõpe kunagi otsa.

UNT: Jajah, tee tööd ja näe vaeva, siis tuleb ka armastus.

TAMMSAARE: Unt! Seda poleks vaja olnud öelda! Ma olen ju keelanud!

UNT: Miks mitte, nii kuulus tsitaat. (*Itsitab.*) Tee tööd ja näe vaeva, siis tuleb ka armastus.

TAMMSAARE: Ma palun! Seda öeldakse siis, kui midagi muud öelda ei osata. Siis, kui ei teata
90 midagi ei tööst, vaevast ega armastusest.

UNT: Siis, kui pole loetud piisavalt Tammsaaret.

TAMMSAARE: Jah! Ma kohe ei salli inimesi, kes sedasi räägivad. Lugegu mu raamatuid, lugegu sedasama „Tõde ja õigust“ ja otsigu ometi mõni muu lause, mida korrutada.

UNT: Paljud kirjanikud oleksid õnnelikud, kui neil oleks üks lause, mida iga eesti inimene teab.

95 TAMMSAARE: Mina ei ole.

UNT: Hea küll. Mõtleme mõne muu mängu välja. Teeks tondihääli ja hirmutaks möödujaid? Me oleme ju lõppude lõpuks vaimud.

(Teksti on eksami tarbeks kohandatud.)

(996 sõna)

VARIANT 2

I. LUGEMINE

Loe läbi Sveta Grigorjeva luuletus „Ma sündisin aastal 1988“ (Vikerkaar 1–2/2018) ja portaalis ACCELERISTA ilmunud ülevaade Y-põlvkonnast¹ ning lahenda nende põhjal ülesanded. (40 punkti)

Vastused peavad olema sidusad ja normikirjakeelsed. Vastuste oodatav pikkus on 50–100 sõna. Tekstile viidates võib kasutada ridade ees olevaid numbreid. Ridadele viitamine ei ole kohustuslik.

1. Leia luuletusest ja pane Sveta Grigorjeva kohta kirja 6 fakti, mis sobiksid tema elulookirjeldusse. (10 punkti)
2. Sõnasta Sveta Grigorjeva luuletuse põhjal 4 väidet, milles oleks kirjas Eesti ühiskonna ja inimestega seonduv probleem. Toeta iga väidet ühe tekstinäitega. (15 punkti)
3. Mille poolest Sveta Grigorjeva Y-põlvkonna esindajaga sarnaneb? Leia 3 sarnasust ja illustreeri igaüht neist tsitaadiga luuletusest (kokku 3 tsitaati). (15 punkti)

II. KIRJUTAMINE

Kirjuta umbes 400-sõnaline kirjand, milles käsitled probleeme, millega Eesti ühiskonnal lähitulevikus tegeleda tuleb, ja arutled, kuidas sinu põlvkond saaks aidata neid probleeme lahendada. Too näiteid Eesti ühiskonnast ja/või meediast ja/või uuemast Eesti kirjandusest. Pealkirjasta kirjand. (60 punkti)

Arutledes võid toetuda alustekstidele (tsitaat, lugemisosa tekstid).

TSITAAT

„Ernst & Young Baltic ASi mullu avaldatud Z-põlvkonda (sündinud 1997–2015) käsitleva artikli järgi on uus põlvkond harjunud olema pidevas otseühenduses nii sõprade, perekonna, kooli, organisatsioonide kui ka isegi kuulsustega ega näe mingit vajadust targemalt nõu küsida. Ja mis kõige olulisem – vastust oodata.

Nad on sündinud iseõppijad, harjunud küsima ja uurima ega tunne hirmu tundmatu info ees, mis on suurel määral mõjutanud nende mõttemaailma teises suunas kui varasematel põlvkondadel. [---]

Hoolimata tehnoloogilisest plahvatusest elab Z-põlvkond majanduslikult ja sotsiaalselt küllaltki ebakindlas keskkonnas. Majanduslangus, terrorismioht, küberkiusamine ja noorte suur töötus on vaid mõned märksõnad taagast, mida Z-põlvkond kandma peab ning mida võimendab omakorda katkematu ligipääs globaalsele infoväljale.

Ilmselt just seetõttu iseloomustab Z-põlvkonda suurem sallivus ja vastutustunne keskkonnas toimuva pärast.“ (Ivar Kiigemägi „Z-põlvkond uuendab, parandab ja otsib ise vastused“, Postimees, 06.03.2016)

¹ „Mõisted selgeks: beebibuumieritest Z-ni. Vaata järele, millisesse põlvkonda kuulud sina“, koostanud Kadi Rünkla, 09.02.2018, www.accelerista.com.

LUGEMISOSA TEKSTID

Autorist

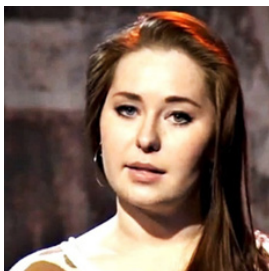

Foto: ERR

Sveta Grigorjeva (1988) on eesti koreograaf, tantsija ja luuletaja.

Grigorjeva on tantsulavastuste „Keda ma täna tantsin?“ (2011), „sõp-rus-est“ (2012), „Hullud päevad“ (2014) ning „Smells Like Team Spirit“ (2015) lavastaja-koreograaf ja enamasti ka tantsija.

Grigorjeva luuletusi on avaldatud ajakirjades Värskes Rõhk ja Vikerkaar, tema debüütliku „kes kardab sveta grigorjevat?“ ilmus 2013. aastal. Tema viimane luulekogu on „American beauty“ (2018).

Sveta Grigorjeva

Ma sündisin aastal 1988

mari-liis lillele¹

30 eestimaa talve
on mu silmad tänaseks
näinud näinud lasnamäel
linnamäe teed pinnat² ja kristjan kärberit³
5 (kes sündis muide aastal
1908 ütleb wikipedia!)
kärberis elavad mu armsad
vanemad praegugi
ma sündisin aasta esimese kuu keskel
10 külmal hilispärastlõunal
„täpselt kell viis!“ ütleb ema
8 talve hiljem saan ma
eesti kodakondsuse
ja kuulutan seda rõõmsalt kooli tulles
15 teistelegi lastele teadmata et
enamikul neist on see juba ammugi olemas
(„sul ei olnudki enne kodakondsust või?!“
„ei, ei ma tegin nalja, muidugi oli, hahaa!“)
seda et mõnele on see lausa sünniprivileeg
20 saan teada küll mitu-mitu talve hiljem sest
liig keeruline on 8ndal elatud talvel
ühel väiksel inimesel kodakondsusekammajaast⁴
lõpuni aru saada
niisiis kus ma olingi ahjaa
25 (jah ma olingi see kes riimib kammajaad ja ahjaad)

¹ Mari-Liis Lill (1983) on eesti näitleja ja lavastaja.

² Näitleja Paul Pinna (1884–1949) nimeline tänav Lasnamäel.

³ ENSV teenelise ehitaja Kristjan Kärberi (1908–1977) nimeline tänav Lasnamäel.

⁴ Kammajaa – mõttetus.

- 30 eestimaa talve olen ma näinud ja mida kõike ma näinud olen või pole! –
 olen elanud internetita maailmas
 ja internetiga maailmas
 olen elanud mobiiltelefonita maailmas
 30 ja mobiiltelefoniga maailmas
 tõenäoliselt on minu generatsioon
 viimane kes on saanud näha mõlemat pidi
 nii peegliesist kui -tagust maailma ja jah
 sõprade kodutelefoninumbrid on mul endiselt peas
 35 „tere, kas maria on kodus“
 „mamaaaa, mamaaaa, AAAAAAMAAAAA“
 „punaste pükstega politsei ütles mulle idi damoi⁵, mina ei
 mõistnud seda keelt, pöörasin selja ja näitasin keelt“⁶
 [---]
 40 imestan et kõik mu hoovikaaslased ei
 kirjuta vikerkaarde sellise kauni lugemuse pealt
 mitte et ma poleks veel üht-teist maailmaklassikast
 lisaks juurde lugenud nt stiinat⁷ ja selle välja söönud cosmopolitani⁸
 jah olen elanud juba 30 talve (või õigemini
 45 üle elamas 30ndat eesti talve)
 esimesed lay'si krõpsupakid jõudsid
 ilma R-tähta kioskitesse minu 6ndaks eluaastaks
 samal ajal sai telekas esimest korda näha reklaame
 sellest kuidas ilusad naised demonstreerivad oma
 50 avanevaid ja sulguvaid pihke
 kui mitu talve elasin teadmisega et
 täiskasvanud naiseks saamine tähendab
 mingit müstilist kätekoreograafiat
 sinist vedelikku ja viimase imendumist
 55 avanenud pihu seest nähtavale
 tulnud valgesse pisikesse silindrikujulisse objekti⁹?
 ja siis veel loomulikult meloodia mis
 kummitab mind siiani kummalise
 sarja avainstrumentaal
 60 kus kõik tegelased tahtsid muudkui teada kes ikkagi
 lõppude lõpuks tappis
 laura palmeri¹⁰
 väikseid tüdrukuid see muidugi nii väga ei huvitanud
 kõik me olime niivõrd ametis leonardo dicaprio

⁵ Mine koju (vene k).

⁶ Mängu alustamise salm.

⁷ 1998–2008 ilmunud Eesti noorteajakiri, mis oli suunatud 12–18-aastastele tüdrukutele.

⁸ Rahvusvaheline naisteajakiri.

⁹ Viidatakse tampoonireklaamile.

¹⁰ Viide USA draamasarjale „Twin Peaks“ (1990–1991).

- 65 armastamisega
aga
see oli siis ja see on praegu
30 talve olen ma näinud
30ndat eesti talve üle elamas
- 70 lumehelbeke öeldakse minusuguse kohta
vabakutseline koreograaf ja tantsija
mind ei ole riigi jaoks olemas
haigekassa on mul tänu ülikooliõpingutele
mitu magistrtrit jõuan ma enne surma treida et seda hoida?
- 75 sest see on muide mu haigekassahoidmise plaan
(see pole iroonia, ma ei tee nalja)
30 eesti talve olen ma näinud
mu vanemad veel rohkem
nemad kes nad on töötanud terve elu
- 80 tehes tööd mis neile ei meeldi
ja nad on endiselt vaesed ja surevad vaestena
mina töötan terve elu tehes tööd
mida armastan ja suren samuti tõenäoliselt vaesena
kuid nende vaesusel ja minu vaesusel on siiski
- 85 vaks vahet mida
30 aastat talve olen ma näinud
ja näen veel kui jumal annab ja
riik ja ehk midagi veel midagi sõnul-
seletamatut aga ühtegi last ma siia riiki ei sünnita
- 90 anteeksi¹¹ kui ma neid üldse sünnitama peaks
eestimaa talved on karmid –
inimesed tõukavad bussis keegi ei naerata ja
ma kordan mu vanemad
surevad vaestena
- 95 kuigi on rabanud terve elu ja ma tahan et mu lapsed
saaksid pensionipõlves käia pilateses ja
püüda kala oma mägikodukeses kenakse saarekese peal
nagu mu soome sõbranna pensionäridest vanemad
jajah täpselt nii:
- 100 TAHAN OMA TULEVASELE
LAPSELE PENSIONIPÕLVES MÄGIONNI
JA RAHA ET KÄIA PILATESES
see on kõik mida ma soovin ja milleni
olen jõudnud nähes sel jaanuaril juba 30ndat
- 105 eestimaa talve:
pilates! ja mägionn!

¹¹ Palun vabandust (soome k).

ja haigekassa! ja kodakondsus mu
eesti vabariigile superlojaalsele
halli passiga isale!
110 ja talved lumega! ja
lumetormid nimedega nadežda! vera! ja
ljubov!¹² aga võibolla siis
70 aasta pärast
ehk? aitäh
115 lumehelbeke tasa
tasa on rääkinud

Põlvkond Y ehk millenniaalid

Sündinud 1977–1995, täisealiseks saanud 1998–2006; Y-generatsiooni mõjutanud sündmused ja arengud: lahesõda, Berliini müüri langemine, skandaalid ärimaailmas, mitmekultuurilisuse ja globaliseerumise kasv, terrorism, kiirelt arenev tehnoloogia, eriti internet, *multitasking*/rööprähklemine.

5 Y-generatsioon võib tunduda nõudlik ja kannatamatu, kuid tuleb silmas pidada aega ja ümbrust, milles sellesse kuuluvad inimesed on kasvanud: näiteks uudiste levikuks ei kulu päevi ega isegi tunde, need levivad interneti teel sekunditega.

Nende suhtumist autoriteetidesse on mõjutanud ohtrad poliitikute ja ärimaailma tegelaste skandaalid, millele nad tunnistajaiks on olnud. Pelgalt positsioonist või ametinimetusest ei piisa,
10 et neis austust äratada, selleks peab väidetav autoriteet tõestama neile oma terviklikkust isiksusena.

Näinud oma vanemate rasket tööd lõppevat koondamise või töölepingu lõpetamisega, ei ole nad automaatselt valmis tööd esikohale seadma. Selle asemel tahavad nad elu ja töö tasakaalu, mis jätab aega pere, sõprade, vabatahtliku töö, spordi, rahvaürituste ja enesearendamise jaoks.

15 Y-GENERATSIOONI ISELOOMUSTATAKSE KUI

- tehnoloogias osavaid – sündinud arvutite, CD-de, MP3-de jne keskele;
- tasakaalustatuid – nende töö ja elu tasakaalu on kaasatud rohkem elu;
- arenenud kodanikuteadvusega inimesi – aktiivsed kogukonna asjades;
- kaasavaid – kõik on võrdsed hoolimata pinnalistest erinevustest;
- 20 • võimelisi mitut asja korraga tegema (*multitasking*);
- aktiivseid ja huvitatuid – soovivad olla kõikjale kaasatud.

(812 sõna)

(Tekste on eksami tarbeks kohandatud.)

¹² Vene naisenimed Nadežda, Vera ja Ljubov tähendavad lootust, usku ja armastust.

VARIANT 3

I. LUGEMINE

Loe läbi Margus Tamme artikkel „Tänavakunstist“ (Müürileht, 14.08.2014) ja Sirla artikkel „Tänavakunst tahab olla vaba“ (Sirp, 26.01.2018) ning lahenda nende põhjal ülesanded. (40 punkti)

Vastused peavad olema sidusad ja normikirjakeelsed. Vastuste oodatav pikkus on 50–100 sõna. Tekstile viidates võib kasutada ridade ees olevaid numbreid. Ridadele viitamine ei ole kohustuslik.

1. Sõnasta Sirla artiklile tuginedes 4 põhjust, miks ei saa *mural*’it pidada traditsiooniliseks tänavakunstiks. (10 punkti)
2. Selgita Margus Tamme ja Sirla artiklite ning illustratiivse materjali põhjal, mis on grafitikunstnike eesmärk ja mis on nüüdisaja tänavakunstnike eesmärk. Mille poolest need kunstnikud sarnanevad (2 sarnasust) ja mille poolest erinevad (2 erinevust)? (15 punkti)
3. Selgita Sirla artikli ja Edgar Tedresaare teose põhjal, mida tähendab tänavakunsti dialoogilisus. Miks ja kuidas kohalik omavalitsus tänavakunstnike tegevusse sekkub? (15 punkti)

II. KIRJUTAMINE

Kirjuta umbes 400-sõnaline kirjand, milles arutled, kas avalikus ruumis eksponeeritud kunsti on vaja ja kuidas see inimesi mõjutab. Too näiteid Eesti ja/või maailma (kunsti)ajaloost ja/või tänapäeva elust. Pealkirjasta kirjand. (60 punkti)

Arutledes võid toetuda alustekstidele (tsitaadid, lugemisosa tekstid).

TSITAADID

„Kunst on alati olnud inimestevaheline side. Inimkonna koidikust peale on kunst kandnud usundite ja moraali, hiljem ka poliitika sõnumeid ning aidanud kujundada inimestest ühiskondlikke olendeid. Kunsti abiga on loodud riiklikku ja rahvuslikku eneseteadvust.“ (Jaak Kangilaski „Kunst ja rahva maitse“, Vikerkaar 4/2009)

„Kunst avalikus ruumis peaks olema kõigile kättesaadav ning erineval moel linnaruumi ja inimesega suhestuv, olgu selleks skulptuur, (video- või valgus)installatsioon, maal, *performance* või mistahes sündmus, ka disain ja linnaruumi arhitektuurilised lahendused. [...] Kunst avalikus ruumis on seega alati dialoogis kogu ümbritseva keskkonnaga, muutudes kas selle osaks või andes olulist lisaväärtust oma „kasutajatele“. Kunst avalikus ruumis on oma olemuselt juba sekkuv, kuid ei kõneta alati iseenesest.“ (Margus Tamm „Koht ja sekkuv kunst“, www.academia.edu)

Autorist

Foto: epl.delfi.ee

Margus Tamm (1977) on eesti kunstnik ja disainer. Ta on lõpetanud Eesti Kunstiakadeemia 2002. aastal ja õpib praegu Eesti Kunstiakadeemias kunsti ning disaini doktorikoolis. Tamm on avaldanud ka ilukirjanduslikku loomingut. Proosaraamatu „Unesnõiduja“ (2011) eest pälvis ta Betti Alveri debüüdipreemia.

Margus Tamm

Tänavakunstist

- Nüüdisaegset tänavakunsti käsitatakse meedias tihti grafitiga samase nähtusena. Niisugune lõtv üldistus on pigem eksitav. Juba 1980ndatel hakati kõnelema vajadusest uue kategooria, postgraffiti järele. Sellise eesliitega termini puhul valitseb tüüpiliselt üksmeel, et postgraffiti erineb põhimõtteliselt grafitist, kuid mõiste enda sisu osas puudub konsensus. Mõningase üldistusega võib siiski öelda, et traditsiooniline grafiti on subkultuurne – seda väljendavad näiteks tekstikompositsioonid, mis on niivõrd keerulised ja krüptilised, et jäävad asjasse pühendamatutele enamasti arusaamatuks –, postgraffiti on seevastu avatud kõige laiemale publikule: kasutatakse selgelt loetavaid kirjatüüpe ning üldtuntud kujundeid. Seetõttu on ühiskondlik suhtumine postgraffitisse ka tunduvalt soosivam vaatamata asjaolule, et seaduse silmis on enamasti tegemist jätkuvalt avaliku ruumi risustamise ehk kuritegevusega.

Medley grafiti Tartus. Grafiti on oma pseudonüümi levitamine avalikus ruumis eesmärgiga olla nähtav. Sealjuures kõnetavad seintele jäetud tähed enamjaolt ainult grafiti keele ja sõnumiga kursis olijaid.

Foto: Sirla (Sirp, 26.01.2018)

- Eelnevalt toodud tähendusliku vastuolulisuse taustal pakuksin nüüdisaegse tänavakunsti mõtestamiseks välja ühe võimaliku kontseptsiooni, nimelt sotsiaalse banditismi. Sotsiaalse bandiidi mõiste pärineb briti ajaloolaselt Eric Hobsbawmilt ja lühidalt öeldes tähistab see isikut, kes on seaduse silmis kriminaal, kuid rahva hulgas armastatud kangelane. Hobsbawm keskendus küll varauusaegsetele folkloorsetele rahvakangelastele, nagu Robin Hood, kuid oletas, et sotsiaalse bandiidi näol on tegemist universaalse arhetüübiga, kes ikka ja jälle vastavates oludes esile kerkib.

Kui vaadata tänavakunsti sõnumlikku poolt, siis selles puudub üldiselt subkultuuridele tihti omane radikalism. Nüüdisaegne tänavakunst väljendab valdavalt ühiskondlikult normatiivset, tolerantset ja eetilist maailmavaadet. Kriitilised ja iroonilised sõnumid on sihitud ahnete suurkorporatsioonide, sõjardlike valitsuste, soolise stereotüpiseerimise, rassilise diskrimineerimise, lapstööjõu ekspluateerimise vastu.

MinaJaLydia tänavakunst Tartus. Tänavakunsti puhul on oma nime levitamisest tähtsam sõnumi levitamine. Seda hõlbustavad tehnikad (šabloon, kleeps, plakat jms) ning ka kõnetatav publik on suurem.

Foto: Agnes Joala (Sirp, 26.01.2018)

Sotsiaalsel bandiidil peavad olema imelised võimed. Eelkõige üliinimlik oskus jääda tabamatuks – võime muutuda nähtamatuks ja imetabase kiirusega tegutseda. Šabloonigrafiti võimaldab teha pildi valmis oluliselt kiiremini: asetad šablooni seinale, tõmbad värviga üle, valmis. Ja seejärel kaod öhe. Kaks minutit ja frustreerunud politseipatrull. Imeline.

Vaadates seniseid arenguid, tänavakunstile aina enam osaks saavat institutsionaalset omaksvõttu, mida võib Tartu eeskujul ka mujal Eestis märgata, saab öelda, et tõenäoliselt lähevad tänavakunstnike ja sotsiaalsete bandiitide teed siinkohal lahku. Ei ole tänavakunstniku saatuseks kirvesurm, vaid muuseum ja uued väljakutsed.

Autorist

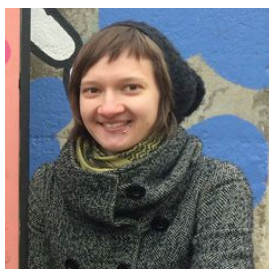

Foto: Karsten Kaminski

Sirje Joala alias Sirla (1988) on olnud tänavakunstiga tihedalt seotud üle kümne aasta nii praktiseeriva kunstniku kui ka tänavakunsti edendajana. Alates 2010. aastast on ta Tartus korraldanud tänavakunstifestivali „Stencibility“.

Sirla lõpetas Tartu Ülikooli kommunikatsioonijuhtimise erialal 2017. aastal, tema magistritöö teema oli „Tänavakunsti korraldamise mõju isetekkelisele tänavakunstile“.

2013. ja 2014. aastal esitati Sirla Tartu noore kultuurikandja aunimetuse nominendiks.

Kas iga pilt seinal on tänavakunst?

Mis on tänavakunst? Oma kogemustest kinnitan, et suurem osa vaidlusi tänavakunsti ja sellega seotud teemade üle nii meedias kui ka isiklikul tasemel, nii Eestis kui ka välismaal tuleneb sellest, et kasutatakse küll samu sõnu, aga termineid mõistetakse erinevalt. See teeb üksmeelele jõudmise väga keeruliseks. Sõna „tänavakunst“ sümboliseerib rohkemat kui pilti seinal, sisaldades ka põhjusi ja viisi, kuidas see sinna on tekkinud. Tänavakunstnik on valinud täielikus vabaduses tegutsemise viisi: ta valib ise asukoha, vormi ja edastatava sõnumi. Sealjuures ei ole seadusevastaselt tegutsemine ja pinna omanikult loa küsimata jätmine omaette eesmärk, vaid parim viis loomingulise vabaduse säilitamiseks. Nii moodustab tänavakunst koos juurdekäiva maailmavaatega eraldiseisva kunstiliikumise.

Kui viimased kümme aastat on peamiselt räägitud tänavakunstist ja grafitist, siis nüüd on mängu tulnud ka kolmas avaliku ruumi kunstiliikumine – muralism. (ingl *mural* – hiigelsuur seinamaal). 2017. aasta suvel jõudis muralism suure pauguga Eestisse, kui toimus rahvusvaheline seinamaalingute festival „Mextonia“, mille käigus tehti Tallinnas 50 seinamaali. Kui esmapilgul võib näida, et suured seinamaalid on sama mis tänavakunst, ainult suuremates mõõtmetes, siis minu arvates on tegemist täiesti erinevate vaadetega linnaruumile.

Sepe ja Chazme'i mural Tartus Supilinnas.

Foto: Sirla (Sirp, 26.01.2018)

Tänavakunsti surumine turvalistesse raamidesse

Mural’id on suured ja see muudab kõik. Kuna suurte seinte maalimine on väga aeganõudev ja kulukas, tehakse seda harva omavoliliselt ja see on tihedalt seotud sponsorite, linnaametnike ja omanikega. Kui grafiti- ja tänavakunstnikel on illegaalselt tegutsedes lõputu vabadus (piirab vaid omaenda südametunnistus), siis muralismi puhul moodustab enamiku protsessist kooskõlastamine, kus kunstnik on vaid üks mitmest osalisest. Võrreldes isetekkelise tänavakunstiga on *mural*’i tegijal palju vähem iseseisvust nii pildi asukoha, motiivi valimise kui ka edastatava sõnumi suhtes ja koos sellega kaob tänavakunstile omane tegutsemisvabadus oma

¹ Artikkel põhineb Sirla (Sirje Joala) kommunikatsioonijuhtimise magistritööl „Tänavakunsti korraldamise mõju isetekkelisele tänavakunstile“.

25 parima äranägemise järgi. Ühelt poolt on *mural* tänu kooskõlastamisele demokraatlik, sest arvestatakse kõigi asjasse puutuvate arvamustega. Teiselt poolt muudab *mural*'i ebademokraatlikuks avaliku ruumi kasutamine, mis seob sellega kõik inimesed, kes maalist mööda kõnnivad, mitte ainult need, kelle omandile see tehtud on. Tänavakunst, vastupidi, on kaasamise ja läbirääkimise mõttes ebademokraatlik, sest kunstnik otsustab ise, mida ta
30 tänavaruumi teeb, samal ajal on vajalikud vahendid kättesaadavad igaühele, kes soovib pildile lisandusi teha või selle kustutada. Ruum on avatud mõttevahetusele ja seega demokraatlikum.

Väga suur erinevus tänavakunsti ja muralismi vahel ongi selle dialoogilisus. Tänavakunsti kandev idee on, et avalik ruum kuulub kõigile, kes seda kasutavad, ja igaühe kohus on selle eest hoolt kanda nii, nagu teeme seda oma kodus: riputame seinale maale, valime hoolikalt tapeeti, et
35 ennast selles keskkonnas hästi tunda. Seepärast on tänavakunstile iseloomulik kunstnike ja publiku ühisloome. Tänaval on igaühel võrdne õigus ja võimalus kujundada avalik ruum selliseks, nagu talle meelepärane on: kas teiste töö üle värvida, midagi juurde joonistada või üle sodida. On väga tavaline, isegi oodatud, et kunstnik teeb eelmise kunstniku tööle lisandusi ja täiendab seda oma tõlgenduse kaudu. Sellepärast on tänavakunst alati pidevas muutuses ja
40 möödakäijal on huvitav jälgida tekkinud dialooge ning neisse sekkuda, kas ainult mõtteliselt või ka füüsiliselt.

Edgar Tedresaare portree
Toomas Hendrik Ilvesest Tartus
Sõpruse silla all, 2015.
Foto: Agnes Joala²

Umbes nädal hiljem: teadmata
autori(te) lisandused Edgar
Tedresaare tööle.
Foto: Agnes Joala

Edgar Tedresaare lisandus
omaenese tööle paar päeva
hiljem ja mõni tund enne, kui
kogu töö linnavalitsuse otsusega
halliks värviti.
Foto: Agnes Joala

Kuna *mural*'id on suuremad kui keskmised tänavakunstiteosed, on ka nende täiendamiseks vaja lisatöövahendeid, nt tõstukit või tellinguid. Need aga ei ole tavapärased abivahendid ühe tänavakunstniku või möödakäija seljakotis. Seepärast jääbki *mural* suhtlema publikuga
45 ühepoolsest ning on staatiline ja ajas muutumatu. Kuna *mural*'itesse investeeritakse rohkem, siis plaanitakse neid kauem linnapilti kaunistama. Ühe *mural*'i keskmine eluiga on 5–10 aastat, tänavakunstiteosed võivad aga juba järgmisel päeval kadunud olla.

Muralismi kasutatakse paljudes kohtades riigi tasemel ametliku tööriistana omavolilise grafiti ja tänavakunsti vastu võitlemiseks. Linnaga kooskõlastatud üritused on efektiivne viis kontrollida
50 kunstnike loomingut sisu, sõnumeid ning joonistuste asukohti ilma keelamise või nulltolerantsi kehtestamiseta.

(975 sõna)

(Tekste on eksami tarbeks kohandatud.)

² Kolm fotot pärinevad Alvar Loogi intervjuust Sirlaga „Miks on õigus midagi avalikus linnaruumis öelda ainult neil, kes suudavad selle eest maksta?“ (kultuur.postimees.ee).

VARIANT 4

I. LUGEMINE

Loe läbi katkendid Toomas Vabamäe artiklist „Kas me ikka tahame, et autod end ise juhiksid?“ (Eesti Ekspress, 18.01.2017) ja Riho Paramonovi artiklist „Isesõitev auto ja algoritmi eetika“ (Tehnikamaailm 2/2016) ning lahenda nende põhjal ülesanded. (40 punkti)

Vastused peavad olema sidusad ja normikirjakeelsed. Vastuste oodatav pikkus on 50–100 sõna. Tekstile viidates võib kasutada ridade ees olevaid numbreid. Ridadele viitamine ei ole kohustuslik.

1. Selgita Riho Paramonovi artikli põhjal, mida uurib eksperimentaaleetika. Milleks on eksperimentaaleetikat vaja? Milline võib olla eksperimentaaleetika mõju tehnoloogiate rakendamisele? Kuidas võib eksperimentaaleetika mõjutada robotautode kasutuselevõttu? (10 punkti)
2. Põhjenda mõlemale artiklile tuginedes, miks on tavaline auto inimesele parem võrreldes robotautoga. Too välja 6 eelist. (15 punkti)
3. Mille poolest võib isesõitev auto sattuda vastuollu ulmekirjanik Isaac Asimovi sõnastatud robotikaseadustega? Too esile 4 vastuolu, seostades need Asimovi seaduste olemusega. (15 punkti)

II. KIRJUTAMINE

Kirjuta umbes 400-sõnaline kirjand, milles arutled, milliseid kahjulikke kõrvalmõjusid tehnika areng tänapäeva inimese vaimsele ja füüsilisele tervisele kaasa toob. Too näiteid tänapäeva elust ja/või meediast ja/või ilukirjandusest ja/või filmikunstist. Pealkirjasta kirjand. (60 punkti)

Arutledes võid toetuda alustekstidele (tsitaadid, lugemisosa tekstid).

TSITAADID

„Kahtlemata mõtleme tehnoloogia rolli üle ka siis, kui avastame ühel hetkel üllatusega, et ei oska enam teha asju, mis olid varem enesestmõistetavad. [---] Me tunneme ka kimbatust, kui seisame silmitsi vajadusega lugeda keerulise sisuga raamatut, kirjutada pikem kiri, osaleda nüansirikkas vestluses, kuulata sümfooniakontserti jne. Mida enam suhtleme virtuaalselt (ja seadmetega), seda vähem teame, kuidas käituvad inimesed päriselt.“ (Riho Paramonov „Tulevik kutsumata külalisega“, Sirp, 06.01.2017)

„Robotid teevad juba paari tuhande päeva pärast ära pooled praegu inimestele usaldatud ülesannetest. Paraku imbub tehisintellekt kodudesse niivõrd vargsi ja inimeste elu mugavamaks tehes, et seda tajutakse alles siis, kui on hilja.“ (Kristjan Port „Lõbu- ja mugavusiha asendab inimesed tehisintellektiga“, novaator.err.ee, 24.09.2018)

Autorist

Foto: Tiit Blaas

Toomas Vabamäe (1963) on autoajakirjanik. Ta on olnud ajakirja Auto Bild Eesti käivitaja ja esimene peatoimetaja, autoajakirja Top Gear Eesti peatoimetaja. Praegu töötab Vabamäe ajalehes Eesti Ekspress.

Toomas Vabamäe

Kas me ikka tahame, et autod end ise juhiksid?

Pole kahtlust, et autonduse tulevik on robotautod ehk isejuhtivad autod. Vana kooli autohuvilised küll muretsevad, et nendega kaob viimane sõidumõnu. Nooremale põlvkonnale aga tunduvad need lahedad – justkui oleks niigi vinget nutitelefoni veel ratastega täiendatud.

Massiline robotautode kasutuselevõtt on võrreldav üleminekuga hoburakenditelt automobiilidele. On kerge taibata, et robotautod hakkavad ohustama paljusid transpordisektori töökohti. Kui meenutada, kuidas protestisid Tallinna taksojuhid sõidujagamisteenuse vastu, võib robotautode ilmumine vabalt taaselustada ludiitide¹ liikumise. Alati on ju abiks, kui hädade näiv allikas puruks peksta.

Ent salakavalaid mõjusid on teisigi. Kui 1990. aastate alguses hakati reklaamima mobiiltelefone, oli põhiliseks argumendiks „oled alati ja igal pool kättesaadav“. Keegi ei mõelnud, kas on tarvis alati ja igal pool kättesaadav olla, kuid see perspektiiv tundus peibutav. Alles hiljem selgus, et nii võib kaheksatunnine tööpäev venida 24-tunniseks ja kesta seitse päeva nädalas.

Ent see oli alles algus. Kõikjale ulatuv internet tekitas olukorra, kus inimesed kipuvad töötama ka väljaspool tegelikku tööaega ja -kohta. Justkui vabatahtlikult, aga tööandjad kasutavad selle varjalt ära. Seni on vähemalt tööle ja töölt koju sõitmine olnud enam-vähem vaba aeg, ent robotauto võib sedagi muuta. Kuidas meeldib, kui boss helistab: „Kuule, auto toob sind tööle 40 minutit, selle ajaga jõuad rahulikult kaks pakkumist kokku panna!“?

Praegused robotautod ei vaja pidevat internetiühendust, aga täisautomaatsed autod peavad suhtlema nii omavahel kui ka teeäärse taristuga. Samuti on kõrgetaseme robotautod iseõppivad ning hakkavad „omandatud teadmisi“ teiste liigikaaslastega jagama pilveteenuse kaudu. Ehk teisisõnu tuleb pidevalt liigutada tohutuid andmemassiive.

Lisaks eeldab robotautode kasutamine positsioneerimist ja asukohatuvastust – järelikult on kuskil olemas ülitäpne ülevaade, kus auto (ja selles istuv inimene) millalgi viibib ja kuhu järgmisena jõuab. Kuidas tagada, et seda infot kurjalt ei pruugita?

Andmekaitse on teinegi külg. Massiliselt robotiseeritud liiklus peibutab kurjategijaid ja peab seetõttu olema ülihästi kaitstud küberrünnakute eest. See tähendab ühtlasi, et nii tark- kui ka riistvara valmistajad peavad lahti saama praktikast saata turule viimistlemata lahendusi ja testida neid klientide peal, kes on poolpiduse toote eest ränka raha maksnud.

¹ Ludiidid – masinapurustajad, Inglise töölised, kes 1811–1816 ründasid vabrikuid ja purustasid masinaid, pidades neid tööpuuduse põhjuseks.

Foto: Õpetajate Leht

Riho Paramonov (1987) on Tallinna Ülikooli doktorant. Tema doktoritöö teema on „Taksonduse osa Eesti ühiskonna moderniseerumisprotsessis aastatel 1920–1940“. Paramonovit huvitab transpordisüsteemi ajalugu. Tema kirjutised on ilmunud Eesti Maanteemuuseumi aastaraamatus ja ajakirjas Tehnikamaailm.

Riho Paramonov

Isesõitev auto ja algoritmi eetika

Kujutage ette, et olete äsja ostnud isesõitva auto ja võtate sellega ette matka Norrasse. Kitsal mägiteel hüppavad järsku kaljunuki tagant välja kaks last. Pidurdada enam ei jõua. Autol on kaks võimalust: kas säästa teid, sõites lastest üle, või säästa lapsi, pöörates otse kuristikku. Kumba varianti eelistada ja miks?

- 5 Kui auto satub õnnetusse, sõltub tulemus valiku(te)st: kas säästetakse omanikku/sõitjat või seatakse eesmärgiks võimalikult väike inimkahju (st et omaniku huvid ja tervis ei ole esmatähtis) või ei eelistata otseselt kedagi (juhuslik valik). Kas olukord erineb millegi poolest, kui autos viibivad lapsed? Mida teha siis, kui valikuid on mitu, kuid igaühega näib kaasnevat võrdne kahju? Kes vastutab õnnetuse korral: kas auto valmistaja, programmeerija, võim, kes
- 10 autonoomsed autod liiklusesse lasi, või autoostja? Kui masin on programmeeritud tegema valikut ühel või teisel viisil, siis ilmselt teavitatakse sellest ka autoostjat – seega teab ta, mis võib juhtuda.

- Masina eetika ei ole iseenesest uus teema. Juba 1942. aastal sõnastas ulmekirjanik Isaac Asimov kuulsad robotika kolm põhiseadust: 1) robot ei tohi oma tegevuse ega tegevusetusega
- 15 inimesele kahju teha; 2) robot peab alluma inimese antud käsule, kui see ei lähe vastuollu esimese seadusega; 3) robot peab kaitsma oma olemasolu, kuni see ei ole vastuolus esimese või teise seadusega. Hiljem sõnastas Asimov ka nullseaduse: robot ei tohi oma tegevuse või tegevusetusega inimkonnale kahju teha.

- Nagu näha, on isesõitvat autot väga raske nende reeglite raamidesse paigutada, sest teatud
- 20 olukordades pole inimkahju välditav. Ja välditav pole ka huvide konflikt: kes on see inimene, kellele masin kuuletuma peab? Keda eelistada? Kuidas mõõta kahju?

- Õhus on küsimused, millele ainuõiget vastust ei leidu. Kuid mingi seisukoht tuleb võtta. Abi otsitakse eksperimentaaleetikast. Selles teaduses seatakse inimesed vastakuti eetiliste probleemidega ning uuritakse nende reaktsioone ja arvamusi. Eeldus on, et inimesed nõustuvad
- 25 sellega, mis langeb kokku nende vaadetega. Kokkulangevus on aga tähtis, sest kui tehnoloogia läheb vastuollu inimeste ootustega – eriti niisugustes fundamentaalsetes küsimustes nagu elu või surm –, ei hakata seda piisavalt kasutama. Isikud, kellel jagub raha isesõitva auto ostmiseks, ilmselt mõistavad oma elu hinnata. Keegi ei taha iseend kergekäeliselt ohvriks tuua. Olukord on sellevõrra raskem, et isegi kui autonoomseid sõidukeid oma elu kindlustamise nimel vähem
- 30 ostetaks, sureb ikkagi rohkem inimesi, sest tavaautod satuvad kõnealustest palju sagedamini õnnetusse. On pakutud, et isesõitvad autod vähendavad liiklussurmasid isegi 50–90 protsenti.

Elon Musk¹ on mänginud mõttega, et kunagi võib saabuda aeg, mil inimautojuhtimine on koguni keelatud. Just seepärast, et isesõitev auto on inimesest niivõrd palju üle. Mida siis eksperimentaaleetika uuringud näitavad? Üldiselt pooldavad inimesed ootuspäraselt väiksemat inimkahju: eelistatakse mitme inimese elu ühe inimese elule. Niisiis ei ole õigupoolest kellelgi midagi liikluses osalevate autonoomsete sõidukite vastu, mis võivad omaniku „ohverdada“. Kuid paraku selgub ka, et palju vähem on uuringutes osalejad ise nõus sellise autoga sõitma. Niisiis on oma elu ikkagi kõige armsam.

Autonoomne sõiduk on väga keeruline tehnoloogiline objekt. Me teame, et tehnoloogia, olgu kui tahes täiuslik, ei ole kunagi täielikult veavaba. Veel enam: moodsad sõidukid ei ole kaitstud häkkimise eest. Saavutades kontrolli auto süsteemide üle, võib masinat kasutada näiteks terroristlikel eesmärkidel.

Ja lõpuks veel üks suur aga. Sellest ajast saati, kui inimene hakkas autot kasutama, on ühiskond oluliselt muutunud – ja seda ka halvas mõttes. Näiteks on vähenenud inimeste füüsiline liikuvus, kujunenud mitmesugused tervislikud kõrvalekalded, kahanenud kommunikatiivsus. Võib öelda, et mõõdutundetul kasutamisel kahjustab auto inimest. Auto ei ole ainult võtnud, vaid ka andnud: näiteks nõuab autojuhtimine vastutust ja kontrolli, mitmesuguseid võimeid ja oskusi (reageerimisvõime, analüüsivõime, oskus arvestada ilmaolusid, tajuda kiirust ja vahemaad, oskus parandada katkiseid asju või lahendada probleeme). Isesõitev auto kujutab sellele komplekstile küllaltki suurt ohtu, sest enamikku klassikalise auto puhul rakendatavatest oskustest ja võimetest ei ole enam vaja. Pole vaja ka vastutada. Autojuhti kui sellist õigupoolest ei eksisteerigi. Siit kerkivad uued probleemid. Mis saab siis, kui kogenematu autojuht peab näiteks erakordsetes ilmaoludes autojuhtimise üle võtma? Paratamatult seisame vastakuti küsimusega, kas isesõitvad autod ei muuda inimest pikas perspektiivis abitumaks, kui ta praegu on.

(946 sõna)

(Tekste on eksami tarbeks kohandatud.)

¹ Elon Reeve Musk (1971) on Ameerika Ühendriikide ärimagnaat, insener, leiutaja ja investor.

